

PRIVATIZACIJA VODE

Miroslav Samardžić

Bilten br. 002

Zrenjanin, 10. april 2017.

Radikalna privatizacija i deregulacija, potiskivanje države i favorzovanje tržišta predstavljaju središnje tačke neoliberalnog koncepta ekonomske politike. Od početka sedamdesetih godina dvadesetog veka počinje slabljenje svetskog radničkog pokreta, što je omogućilo buržoaziji političku i ekonomsku ofanzivu, čiji cilj je bio poništavanje progresivnih tekovina stečenih tokom dvesta godina dugih borbi za društvenu pravdu.

Neoliberalna kontrarevolucija praćena je ogromnom pljačkom javne imovine, naročito u zemljama u razvoju

“ *Prema podacima UN oko osam stotina miliona ljudi u svetu nema pristup pijaćoj vodi, dve i po milijarde nije priključeno na kanalizaciju, a tri i po miliona ljudi godišnje umre od bolesti povezanih sa prljavom vodom.*

i bivšim socijalističkim zemljama. Kako bi bili uništeni sistemi socijalne zaštite, primenjen je tržišno fundamentalistički koncept, po kome sve ljudske aktivnosti treba da budu valorizovane na tržištu, i da sva dobra moraju imati robnu formu, čija vrednost se izražava cenom u novcu. Platežna sposobnost je kriterijum na osnovu koga se ocenjuje da li neko može da ima pristup čak i onim dobrima koja su neophodna za održavanje života.

Od ovakvog pristupa nije pošteđena ni voda. Voda je specifično dobro, od ključnog značaja za opstanak ljudi i drugog živog sveta, poput vazduha i sunčeve svetlosti. U mnogim zajednicama izvori pitke vode imaju često religiozni i kulturni značaj, uživaju posebno poštovanje. Voda je najvažniji resurs, i ukoliko je pod privatnom kontrolom, to znači da glavni izvor života pojedinaca i zajednica kontroliše neka privatna korporacija čiji je jedini cilj maksimalizacija profita. Komodifikacija vode znači da je ona dostupna samo onima koji imaju sposobnost da plate. Siromašni i marginalizovani ostaju bez pristupa vodi, privatni vlasnici tako stiču moć nad biološkim opstankom velikog broja ljudi. Voda je kompleksno dobro, ona je javno dobro, ali po nekim svojim karakteristikama može da bude i roba, potrošnja je uglavnom individualna i merljiva, može se flaširati i prodavati, može se određivati i naplaćivati cena.

Privatizacija vode motivisana je ekonomskim razlozima, s ciljem otvaranja novih tržišta na kojima bi se plasirale ogromne mase slobodnog kapitala koji postoji u međunarodnom finansijskom sistemu. U periodu od 1996. do 2002. Svetska banka je trećinu svojih kredita, investiranih u poslove sa vodom, uslovljavala privatizacijom. Prema neoliberalnom konceptu, voda je sve više oskudni resurs koja mora imati punu ekonomsku cenu, treba da bude prodavana na tržištu onima koji ponude najveću cenu. Zaštita prirode i ograničenih resursa biće obezbeđena ukoliko se u ove oblasti uvedu tržišni mehanizmi. Voda je podcjenjena, kažu neoliberali, nije ljudsko pravo nego roba kao i svaka druga. Procenjuje se da će 2025. godine, potražnja za vodom nadmašivati ponudu za 56%.

Fotografija: Robert Fai

Oko 90 % svetskog stanovništva koje je priključeno na vodovodnu mrežu vodom snabdevaju preduzeća u javnom vlasništvu. Od devedesetih godina dvadesetog veka počinje talas privatizacije i u ovoj oblasti, tako da danas oko 20% svetskog urbanog stanovništva vodom snabdevaju privatne kompanije. Na tržištu vodosnabdevanja dominira nekoliko multinacionalnih kompanija: Veolia, 2009. godine snabdnevala je vodom sto deset miliona ljudi u sto zemalja; SUEZ deluje u sto trideset zemalja, snabdeva sto petnaest miliona ljudi; RWE AG snabdeva sedamdeset miliona potrošača.

Sve je veće tržište flaširane vode, na kome takođe dominira nekoliko multinacionalnih kompanija: Danone, Nestle, Koka kola. Samo od trgovine vodom Nestle ostvari godišnji profit od trideset i pet milijardi evra.

Ove kompanije su poznate po tome što intezivno eksploatišu izvore vode, koji su ranije pripadali lokalnim zajednicama. Zbog nadeksploatacije, izvori brzo presuše, a domaće stanovništvo ostaje bez vode.

Velike multinacionalne korporacije, uz podršku država, nastoje da monopolišu vlasništvo nad izvorima vode i onemoguće lokalno stanovništvo da se autonomno snabdeva vodom. Pristup vodi treba da bude samo na tržištu, samodovoljnost zajednica je štetna za širenje i funkcionisanje tržišta. Izvesni Gari Harinkton iz Ohaja, SAD, svojevremeno je osuđen na trideset dana zatvora zato što je skupljao kišnicu u veštačkim jezerima koje je napravio na svom imanju.

U brojnim primerima pokazalo se da je privatizacija vodovoda bila štetna. Privatne kompanije obično nedovoljno investiraju, cene skaču, smanjuje se broj zaposlenih, upravljanje je netransparentno, postoje znatni ekološki hazardi. Zbog očiglednih neuspeha privatizacije u Evropi je poslednjih godina ojačao pokret za remunicipalizaciju, tj. vraćanje vodovoda u javno vlasništvo. Tako su remunicipalizovani predhodno privatizovani vodovodi u Parizu, Berlinu, Budimpešti... U Italiji je 2011. godine održan referendum na kome su se birači ogromnom većinom opredelili protiv privatizacije vodovoda.

U nekim slučajevima privatizacija je dovela do pravih masovnih ustanaka. U bolivijskom gradu Kočabambi, američka kompanija Behtel krajem devedesetih godina dvadesetog veka dobila je ekskluzivo pravo na eksploataciju vode. Stanovništvo je moralo da plaća i sakupljanje kišnice i snabdevanje vodom iz vlastitih bunara, a cena vode iz vodovodne mreže drastično je skočila. Izbio je ustanak, tzv. Rat za vodu, a kompanija Behtel je bila prinuđena da napusti grad.

U većini slučajeva privatizacija nije dovela do šireg pristupa pijaćoj vodi, cene su po pravilu povećavane. Samo u dve države u svetu javni vodovodi su u potpunosti privatizovani: u Engleskoj i Čileu. (U Škotskoj, Velsu i Severnoj Irskoj vodovodi su i dalje u javnom ili zajedničkom vlasništvu). Privatizaciju u Engleskoj pratila je jaka državna regulacija, tako da je privatnim operatorima onemogućena potpuna sloboda u obavljanju delatnosti, oni ne mogu da isključe potrošače u slučajevima kada ovi nisu u stanju da plate račun, cene su limitirane i sl. U Francuskoj, vodovodi su u javnom vlasništvu, a operateri su privatne kompanije; u Holandiji vodovodi su javne korporacije koje deluju kao tržišne kompanije; u Nemačkoj, vlasnici vodovoda su, uglavnom, opštine. Više desetina Nemačkih opština zapale su u probleme kada su se upustile u prekogranične lizinge sa američkim investicionim fondovima, kojima su vodovodi najpre prodavani a potom uzimani u lizing. U većini slučajeva ovakav oblik javno-privatnog partnerstva završavao je opštinskim bankrotstvima. U SAD postoji više od pedeset hiljada vodovodnih sistema u javnom ili zajedničkom vlasništvu koji vodom snabdevaju oko 82% stanovništva. Postoji i oko dvadeset hiljada kanalizacionih mreža u javnom vlasništvu.

Monogo veći problemi su u zemljama u razvoju. Vodovodi su obično u javnom vlasništvu, ali mreža je razvijena, po pravilu, samo u delovima gradova u kojim živi bolje stojeće stanovništvo. Infrastruktura je zapuštena, osim u rezidencijalnim kvartovima, snabdevanje je neredovno, česti su kvarovi, pritisak je nedovoljan, gubici u mreži su veliki, upravljanje je neefikasno. U predgrađima u kojim žive siromašni nisu razvijene vodovodne i kanalizacione mreže, stanovnici se vodom snabdevaju od uličnih prodavaca i plaćaju cenu koja je nekoliko puta veća od one u Njujorku. U Meksiko Siti, na primer, 60 % vode potroši 3 % posto stanovništva, dok 50% stanovništva potroši 5% vode. Oni koji nisu priključeni na vodovodnu mrežu, oko 65 % stanovništva, plaćaju pijaću vodu i do dvesta puta skuplje od onih koji su priključeni. Isključenost iz pristupa vodi prikazuje odnose moći u društvu, ko kontroliše snabdevanje vodom, vlada gradom.

Procenjuje se da oko 50% stanovništva gradova u zemljama u razvoju nije priključeno na vodovodnu i kanalizacionu mrežu. Iako svi slučajevi privatizacije nisu bili neuspešni, istraživači ističu brojne prednosti javnog vlasništva u ovoj oblasti. Privatne kompanije nastoje da izvuču što je moguće veći profit, svoje aktivnosti ograničavaju na sredine u kojima živi bogatije stanovništvo. Kada su vodovodi u javnom vlasništvu moguća je koordinacija sa drugim komunalnim preduzećima, građenje zajedničke infrastrukture i sl. Najveća je prednost javnog vlasništva što ono omogućava demokratsko, participativno upravljanje i redistributivnu politiku. Ukoliko izostane demokratska kontrola preduzeća za vodosnabdevanje koja su u javnom vlasništvu, birokratizuju se, javlja se korupcija i neefikasno upravljanje. Sam institut javnog vlasništva ne garantuje da će biti postignuto pravedno snabdevanje vodom. Iako postoji snažan pritisak međunarodnog kapitala za privatizaciju, istraživanja pokazuju da nema razlike u efikasnosti upravljanja, bilo da se radi o privatnim ili javnim kompanijama za vodosnabdevanje. U razvijenim zemljama snbdevanje pijaćom vodom od strane kompanija u javnom vlasništvu je efikasno. U Nemačkoj, gde oko šest hiljada opština upravlja vodovodima, gubici u mreži su svega 6%.

Privatizacije, ali i neefikasno funkcionisanje kompanija u javnom vlasništvu, doveli su poslednjih decenija do talasa protesta, ali i nastanka novih koncepata u oblasti snabdevanja pijaćom vodom. Ne samo u zemljama u razvoju, poput Bolivije, već i u razvijenim zemljama poput Italije, dolazilo je do masovnih narodnih protesta i mobilizacija čiji je cilj bio demokratizacija snabdevanja vodom i borba protiv privatizacije. Ovi pokreti počivali su na stavu da je voda zajednički resurs, neophodan za život, da njegovim korišćenjem mora upravljati zajednica. Osporena je ideja da postoje samo dve mogućnosti u upravljanju vodom i drugim javnim dobrima, državno i privatno upravljanje. Milioni aktivista alterglobalizacijskog pokreta reafirmisali su koncept upravljanja zajedničkim reursima od strane običnih ljudi – the commons.

Biolog Garet Hardin objavio je 1968. godine čuveni članak *Tragedy of the commons* (Tagedija zajedničkog upravljanja resursima) koji je imao ogroman uticaj kako u akedemskoj zajednici tako i među političarima. Dugo se smatralo da je Hardin dokazao kako je privatno vlasništvo jedini optimalan model za upravljanje resursima. Njegova argumentacija počivala je na misaonom ekperimentu, a ne na empirijskom istraživanju. Hardin je predložio da se zamisli jedan pašnjak koji je u komunalnom vlasništvu, svaki uzgajivač stoke nastojeće da što više svoje stoke napasa na zajedničkom pašnjaku, kako bi povećao svoju dobit. Tako će postupati svi, nastojeće da povećavaju neograničeno svoja stada i tako će pašnjak biti ruiniran, jer je svačiji i ničiji: Uticaj koji je Hardinov članak imao nije bio zbog ubedljivosti njegove argumantacije, već zbog toga što je to bio jedan ideološki i politički pamflet, koji je korišćen kao opravdanje za imperijalističku pljačku zajedničke imovine, suzbijanje nezadovoljstva trećesvetskih naroda i opravdavanje privatizacije. Hardin je pretpostavio da je sebičnost nepromenljiva karakteristika ljudske prirode i da pojedinci nikad ne mogu slediti i neki drugi motiv osim maksimizacije svoje koristi.

Hardin nije ponudio nikakve empirijske dokaze za svoje tvrdnje. Društvo je, po njegovom shvatanju, samo agregat sebičnih individua. Cinično je kako Hardin ignoriše činjenicu da su za siromašenje resursa i ekološku destrukciju odgovorne multinacionalne korporacije i tržišni sistem, a ne komunalni oblici svojine. Poruka ovog članka je da su siromašni sami krivi za svoju nemaštinu, jer nisu u stanju da napuste kolektivne oblike svojine i prihvate liberalni koncept po kome je privatna svojina najbolji način za alokaciju i očuvanje resursa.

Fotografija: Robert Fai

Do preokreta u stavovima o ovaj temi u akademskoj zajednici dolazi početkom devedesetih godina kada je američka ekonomistkinja Elenor Ostrom objavila knjigu *Governinig the commons* (Upravljanje zajedničkim resursima). Za razliku od Hardina, ona je obavila kompleksno empirijsko istraživanje i otkrila kako su neke tradicionalne zajednice uspevale da reše problem kolektivnog upravljanja resursima i da razviju složene regulacione sisteme koji su stari nekoliko stotina godina.

Radilo se o korišćenju zajedničkih pašnjaka i šuma, izlovu ribe u zajedničkom akvatoriju, irigacionim sistemima i sl. Ovakve slučajeve uspešnog samorganizovanja zajednice autorka je pronašla u različitim delovima sveta. Elenor Ostrom, na primerima iz prakse, uspela je da dokaže da obični ljudi mogu da se samorganizuju i grade institucije bez prihvatanja eksternih autoriteta. Za doprinos razvoju institucionalne ekonomije ona je 2009. god. dobila Nobelovu nagradu za ekonomiju.

Aktivisti alterglobalizacijskog pokreta smatraju da je voda od najvećeg značaja ne samo za život ljudi, već i ekosisteme i javno zdravlje, ona ima veliki kulturni i spiritualni značaj koji je tesno povezan sa lokalnim praksama i običajima, pa zbog toga vodom ne mogu upravljati privatne kompanije, pa čak ni država, već sama zajednica unutar koje postoji kolektivistička etika solidarnosti koja sprečava neodgovorno rasipanje resursa. Voda je dinamički resurs, nad njom se ne mogu uspostavljati vlasnička prava, ona za zajednicu ima estetski, spiritalni, simbolički i ekološki značaj. Zajednice same treba da se opskrbljuju servisima, jer države za to često nisu ni spremne ni sposobne, javni servisi u siromašnim zemljama obično su ograničeni na elitu. Postoji mnoštvo primera da su male lokalne zajednice uspele da osnuju kooperativne sisteme za snabdevanje vodom, tako je nastala neka vrsta moralne zajedničke ekonomije.

Pored dualizma javno-privatno, postoji i treća opcija, zajedničko. Snabdevanje bezbednom vodom moguće je i putem demokratske mobilizacije onih koji su zainteresovani. Modeli državnog i privatnog snabdevanja vodom imaju dosta sličnosti, u oba slučaja voda se tretira kao resurs koji ljudi troše primenom standardnih, cenralizovanih hidrauličnih tehnologija sa hijerarhijskim menadžmentom koji počiva na tehničkoj ekspertizi. Potrošači su atomizovani. Nasuprot ovakvim tehnokratskim modelima, razvijena je alternativa po kojoj zajednice same mogu da upravljaju resursima na kooperativan način.

Voda je biopolitička, ona povezuje individualna tela sa kolektivnim političkim telom, ona je upletena u sukobe oko vlasti. Upravljanje vodom mora biti uklopljeno u društvene odnose i ekološki sistem. Po komunitarističkom konceptu, zajednica mora biti telo koje donosi odluke, a ne tržište, na kome dominiraju interesi privatnih kompanija, mora se uspostaviti demokratska kontrola nad infrastrukturnim mrežama i ekosistemom unutar kojeg one postoje. Nehumani korisnici vode, biljke, životinje, moraju biti tretirani kao politički subjekti. Instrumentalistički pristup prirodi mora biti napušten, treba razvijati društvene odnose koji podržavaju etiku brige prema prirodi. I država i tržište podrivaju sposobnost zajednice da organizuju kolektivne akcije čiji je cilj rešavanje problema korišćenja i upravljanja zajedničkim resursima. Kod zastupnika ovakvog koncepta prevladava uverenje da političke organizacije i akcije na lokalnom nivou imaju najbolje društvene i ekološke efekte.

Kritičari koncepta o zajedničkom upravljanju resursima od strane običnih ljudi (the commons) ističu da on počiva na romantizovanim pogledima na zajednicu. U slučajevima tradicionalnih zajednica, snažno su izražani odnosi dominacije, obično se radi o etničkim grupama koje brane lokalnu autonomiju, granice i identitet svoje grupe i netrpeljive su prema drugima. Kolektivi mogu biti korišćeni za postizanje agresivnih ciljeva protiv drugih, unutrašnjih manjina, autsajdera ili disidentskih pojedinaca.

Kolektivne akcije moguće su samo na malim geografskim prostorima, sa dobro definisanim granicama, malim nivoim mobilnosti, u malim zajednicama sa znatnim socijalnim kapitalom i tamo gde se stanovništvo i resursi nalaze na istom lokalitetu. Onima koji brane koncept zajedničkog upravljanja resursima prigovara se da zajednicu vide kao egalitarnu i koherentnu i da previđaju asimetrične odnose moći koji unutar nje postoje.

Čini se da ovaj koncept više odgovara malim tradicionalnim zajednicama nego velikim modernim urbanim aglomeracijama. Ipak, postoje primeri velikih hidrosistema koji nisu ni u državnom, ni u privatnom vlasništvu. Kompanija Welsh Water, koja većinu stanovnika Velsa snabdeva pijaćom vodom, u vlasništvu je korisnika. Ovaj primer uzima se kao dokaz da kooperative nisu efikasne samo u malim sredinama, tamo gde država nije u mogućnosti da deluje, a privatne kompanije nisu zainteresovane. Treba imati u vidu da i kooperative imaju svoje negativne strane: korisnici nastoje da smanje račune, fokusirani su na lokalne probleme, nesprenni su za skupa dugoročna ulaganja, neosetljivi su na ekološke posledice. Naglasak na konsenzusu utiče da se donose politički prihvatljive odluke, a ne one koje su ekonomski opravdane.

Ujedinjenje nacije 2010. godine vodu su proglasile kao ljudsko pravo (Rezolucija UN 62/292). Prema Rezoluciji, pravo na bezbednu, čistu pijaću vodu i na uklanjanje otpadnih voda je suštinsko za uživanje života i ljudskih prava.

Radikalna levica smatra da je koncept ljudskih prava kompatibilan sa kapitalizmom, da je ukorenjen u liberalnoj tradiciji koja favorizuje individualna prava i privatno vlasništvo. Takav koncept ljudskih prava nije smetnja da javna dobra obezbeđuju privatne kompanije preko tržišta, on otežava odbranu javnog domena i borbu protiv privatizacije vode. Radikalni levičari ističu da je postojeći međunarodni sistem ljudskih prava antropocentričan i evrocentričan, da počiva na individualističkoj filozofiji koja nije univerzalna nego je kulturno uslovljena, i da je zbog toga mogućnost njene primene u nezapadnim društvima ograničena. Da bi dobra koja su od ključnog značaja za život bila dostupna svima, neophodno je postojanje solidarističkih, kolektivnih sigurnosnih mreža, kakve ne mogu postojati ukoliko se prihvati liberalni stav da društvo čine sebični pojedinci koji se nalaze u konkurentskom odnosu i koji svojim delovanjem nastoje da maksimalizuju sopstvenu korist. Horizont zajednice izčežava u ovakvom konceptu ljudskih prava, takav pristup otežava kolektivnu akciju.

Mnogi ipak smatraju da ljudska prava ne treba odbaciti i da pristup vodi kao ljudskom pravu može predstavljati uspešnu taktiku za siromašne koji nemaju pristup čistoj vodi. Postojanje ovakvog prava legitimizuje zahteve marginalizovanih, omogućava isticanje zahteva prema državi, vođenje pravnih postupaka, predstavlja značajno sredstvo u borbi za socijalnu pravdu. Države imaju obavezu da svima obezbede pristup pitkoj vodi, mada modaliteti mogu biti različiti (privatno, javno, zajedničko).

Treba istaći da koncept ljudskih prava može imati i socijalističku interpretaciju, a ne samo liberalnu. Socijalistički koncept pored ličnih prava i sloboda, građanskih i političkih prava, insistira i na socijalnim i kulturnim pravima. U dokumentima UN ovakvo shvatanje ljudskih prava bar delimično je primenjeno. Slobode i prava moraju i za levicu biti od prvorazrednog značaja i govor o njima ne sme biti prepušten liberalima. Snabdevanje čistom vodom treba da bude materijalni aspekt građanstva. Građanstvo, po socijalističkom konceptu ne treba samo da znači pravo na političku reprezentaciju, već i garanciju bar minimalnog nivoa dobara od kojih zavisi život i dostojanstvo pojedinaca i grupa. Više država u svetu ugradile su u svoje ustave odredbe po kojima je voda ljudsko pravo, poslednja je tako postupila Slovenija, pod velikim pritiskom javnosti. Najvredniji izvori vode u Srbiji su već privatizovani i uglavnom, u vlasništvu su stranih kompanija. Nedavnim izmenama zakona omogućena je i privatizacija vodovoda, koji su sada u vlasništvu jedinica lokalne samouprave koje njima i upravljaju. Ova preduzeća imaju monopol-ski položaj na tržištu, opravdana je bojazan da će privatni vlasnici insistirati na većim cenama, što će vodu učiniti nedostupnom za deo stanovništva. Cirkulacija vode povezana je sa cirkulacijom novca, privatizacija vodovoda može privatnim kompanijama da obezbediti ne samo velike profite već i političku kontrolu nad stanovništvom. Tako će biti ugroženo ne samo pravo na život mnogih pojedinaca i porodica, nego i javno zdravlje zbog bojazni da će se pojaviti zarazne bolesti.

Stanovništvo Srbije svoje ljudsko pravo na bezbednu vodu može sačuvati samo ako nastane masovni socijalni pokret koji će uspeli da odbrani naše resurse od agresivnog nastojanja, naročito stranih korporacija, da ih pretvori u izvor zarade.

Model javnih preduzeća u oblasti vodosnabdevanja treba zadržati. Postojeći način upravljanja vodovodima je neodrživ, jer javna preduzeća pretvara u servis vladajućih stranka. U velikim hidrotehničkim sistemima demokratsko participativno upravljanje je najbolji način da se ostvare interesi zajednice ●

URL: zsf.rs
 FB: facebook.com/zrenjaninskiSocijalniForum
 TW: twitter.com/Zr_SF
 YT: youtube.com/c/ZrenjaninskiSocijalniForum
 G+: google.com/+ZrenjaninskiSocijalniForum
 SC: https://soundcloud.com/user-zsf
 E-mail: zsf023info@gmail.com

